Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego
Regionalna Inicjatywa Doskonałości
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Rocznik Filozoficzny Ignatianum
The Ignatianum Philosophical Yearbook
Vol. 32, No. 2 (2026), s. 191–210
PL ISSN 2300–1402
DOI: 10.35765/rfi.2026.3202.13

Stanisław Cieślak SJ
ORCID: 0000-0002-9079-4793
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Działalność wydawnicza jezuitów polskich w latach 1773–1872[1]

The Publishing Activity of Polish Jesuits, 1773–1872

Abstrakt

Kasata Towarzystwa Jezusowego w 1773 roku wyrządziła dotkliwe straty Kościołowi katolickiemu w Polsce oraz kulturze narodowej. Do tego czasu jezuici prowadzili bogatą działalność piśmienniczą, którą traktowali jako formę apostolstwa i jedno z najważniejszych zadań zakonu. Wydawali podręczniki szkolne, kalendarze, czasopisma, literaturę religijną oraz przekłady z języków obcych. W ograniczonym zakresie kontynuowali tę aktywność na ziemiach polskich wcielonych po rozbiorach do Imperium Rosyjskiego (tzw. ojcowie białoruscy). Po przywróceniu Towarzystwa Jezusowego na całym świecie w 1814 roku, a zwłaszcza po przybyciu jezuitów wygnanych z Imperium Rosyjskiego do zaboru austriackiego (Galicji), zakon na nowo podjął działalność pisarską. Momentem przełomowym dla dziewiętnastowiecznej aktywności wydawniczej okazał się rok 1872, kiedy to przy ul. Kopernika 26 w Krakowie zaczęto wydawać „Intencje Apostolstwa Serca Jezusowego". Czasopismo to dało początek Wydawnictwu Apostolstwa Modlitwy, które do dziś kontynuuje chlubną

1 Plan Uczelni pn. „Wzrost potencjału badawczego w naukach o kulturze i religii w obszarze wkładu kulturowego jezuitów" jest dofinansowany ze środków Ministra Nauki w ramach Programu „Regionalna inicjatywa doskonałości".

tradycję zaangażowania jezuitów na polu piśmiennictwa. Artykuł analizuje aktywność piśmienniczą i wydawniczą polskich jezuitów w latach 1773–1872, ze szczególnym uwzględnieniem ich posługi na tym polu w zaborze rosyjskim na Białej Rusi. Mimo kasaty zakonu na świecie zakonnicy działali tam za przyzwoleniem Katarzyny II aż do 1820 roku. Wykorzystując metodę opisowo-historyczną, zrekonstruowano ich dorobek oraz wkład w życie religijne i kulturalne na podstawie literatury przedmiotu oraz źródeł zakonnych. Wykazano, że mimo restrykcji zaborców oraz czasowego zawieszenia działalności w Galicji (1848–1852) jezuici odegrali w omawianym okresie istotną rolę w polskim piśmiennictwie i ruchu wydawniczym.

Słowa klucze: Towarzystwo Jezusowe, piśmiennictwo, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy w Krakowie, zabór austriacki, Galicja.

Abstract

The suppression of the Society of Jesus in 1773 dealt a severe blow not only to the Catholic Church in Poland, but also to Polish culture, as the Jesuits had been engaged in literary activity on a large scale, seeing literacy as one of the main goals of their apostolic mission and one of the Order's most important tasks. They published school textbooks, calendars, periodicals, religious literature and translations of works from foreign languages. To a limited extent, they were able to continue this work in the Polish lands that had been incorporated into the Russian Empire as a result of the Partitions (the so-called Byelorussian Fathers). After the worldwide restoration of the Society of Jesus in 1814 – and above all after the arrival (in the Austrian Partition, known as Galicia) of Jesuits who had been exiled from the Russian Empire – the Order resumed its literary activities. A turning point for nineteenth-century publishing came in 1872, when a monthly publication entitled "Intencje Apostolstwa Serca Jezusowego" (Intentions of the Apostolate of the Sacred Heart of Jesus) began to be published at 26, Kopernika Street in Cracow. This publishing activity developed into the Apostolate of Prayer Publishing House, which to this day continues the glorious tradition of Jesuit involvement in the field of publishing. The present article analyses the literary and publishing activities of Polish Jesuits between the years 1773 and 1872, with particular emphasis being laid on their service in this field in that part of the Russian Partition known as White Ruthenia, where – despite the global suppression of the Order – its members continued their mission (with the consent of Catherine II) until 1820. Their achievements and their contribution to religious and cultural life have been reconstructed (using a descriptive and historical approach) on the basis of generally available sources as well as on the basis of the sources of the Order itself. It is shown that – in spite of the restrictions which had been imposed by

the partitioning powers and the temporary suspension of their activities in the Austrian Partition (1848-1852), the Jesuits continued to play a significant role in Polish literature and publishing during the period in question.

Keywords: Society of Jesus, literature, Apostolate of Prayer Publishing House in Krakow, Austrian partition, Galicia.

Wstęp

W 1564 roku pierwsi jezuici przybyli do Rzeczypospolitej. Rozwinęli na jej rozległych ziemiach różnorodną i bogatą aktywność: z pomocą fundatorów świeckich i duchownych powoływali do życia kolegia, otwierali seminaria duchowne diecezjalne i papieskie, pełnili funkcje kapelanów na dworach królewskich, magnackich, szlacheckich i w wojsku, udzielali się jako duszpasterze, misjonarze ludowi, rekolekcjoniści i ojcowie duchowni, zakładali katolickie stowarzyszenia, prowadzili apteki przy kolegiach i opiekowali się chorymi podczas zaraz, toczyli dysputy z innowiercami oraz chętnie sięgali po pióro. Pojmowali pracę pisarską jako obronę nauki Kościoła katolickiego oraz formę apostolstwa, która należała do priorytetowych posług. Pozostawili znaczący i cenny dla kultury narodowej dorobek literatury religijnej: opracowali popularne katechizmy i modlitewniki, nowe tłumaczenie Biblii, zbiory kazań (postylli) i żywotów świętych. Przed oddaniem do druku ich publikacje były poddawane rzymskiej cenzurze zakonnej[2]. Ich pierwsze dzieła wychodziły z obcych pras katolickich; z czasem jednak usamodzielnili się, tworząc własne zaplecze drukarskie. *Bibliografia polska* Estreicherów dowodzi wyjątkowo dużego udziału jezuitów w pisarstwie staropolskim.

Stanowisko zakonu wobec pisarstwa wyraził w intencji ogólnej Apostolstwa Modlitwy na miesiąc grudzień 1910 roku wychodzący w nakładzie 150 000 egzemplarzy[3] „Posłaniec Serca Jezusowego". W intencji, która została „potwierdzona przez Ojca Świętego i opatrzona jego błogosławieństwem"[4], podkreślono, że zadaniem pisarza

2 Zob. „Ordynacya dla Pisarzy prowincyi Galicyjskiej Towarzystwa Jezusowego o. prowincjała W. Piątkiewicza", Chyrów, 30 V 1912, w: ATJKr. Rkps 841, *Dokumenta i korespondencja dotycząca Kolegium, budowy Kościoła Apostolstwa Modlitwy, Wydawnictwa i prac misyjnych z lat 1868–1922*, 241–250.

3 *Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy. Historia, opracowania, bibliografia*, praca zb. pod red. Zofii Wilkosz i Ludwika Grzebienia SJ (Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1972), 443.

4 „Pisarze i artyści katoliccy", *Posłaniec Serca Jezusowego* XII (1910): 354.

katolickiego – podobnie jak poety, malarza i rzeźbiarza – jest postępowanie za wskazówkami Kościoła jako stróża moralności oraz wypełnienie posłannictwa, którym jest uszlachetnianie dusz i porywanie człowieka ku niebu i najwyższemu ideałowi – Bogu. „Naprzeciw tej takiej złej i niegodziwej tzw. prasie, czyli w ogóle piśmiennictwu i sztuce, Kościół św. stara się stworzyć i rozszerzyć – zwłaszcza teraz w tych czasach, kiedy one tak ogromny wywierają wpływ – prasę, literaturę i sztukę uczciwą, w duchu podniosłym – katolickim – Chrystusowym. O rozszerzenie takiej prasy i sztuki i za takich pisarzy i artystów szczerze katolickich każe nam się w tym miesiącu modlić. Módlmy się – ale i taką prasę i takie sztuki popierajmy”[5].

Działalność pisarska polskich jezuitów po kasacie zakonu

21 lipca 1773 roku papież Klemens XIV, mocą brewe *Dominus ac Redemptor*, zniósł zakon jezuitów na całym świecie. Jednak dzięki sprzeciwowi carycy Katarzyny II, która zakazała publikacji papieskiego dokumentu, Towarzystwo Jezusowe przetrwało w zaborze rosyjskim. W ten sposób powstała wielonarodowa Prowincja Białoruska Towarzystwa Jezusowego, w której w 1815 roku jezuici prowadzili 6 kolegiów, 6 misji, 3 rezydencje i 7 domów zakonnych[6].

W Połocku, gdzie od 1580 roku działało kolegium (podniesione w 1812 roku do rangi akademii), jezuici stworzyli prężny ośrodek piśmienniczy oraz – dzięki własnej drukarni – przede wszystkim wydawniczy. Istniał on od 1787 roku aż do wydalenia jezuitów z Rosji w 1820 roku[7]. W szeregach zakonu nie brakowało utalentowanych literatów, poetów i wybitnych tłumaczy. Wśród nich wyróżniali się: Józef Morelowski SJ

5 *Ibidem*: 356. Zob. „Walka przeciw złej prasie”, *Posłaniec Serca Jezusowego* XII (1911): 355–362; „Jakie pisma podkopują wiarę?”, *Posłaniec Serca Jezusowego* I (1912): 23; „Jakie pisma obniżają moralność lub ją gubią?”, *Posłaniec Serca Jezusowego* II (1912): 49–52; „Rozpowszechnianie dobrej lektury, t.j. dobrego czytania”, *Posłaniec Serca Jezusowego* X (1912): 293–297; „Rozpowszechnienie pism katolickich”, *Posłaniec Serca Jezusowego* X (1914): 289–291.

6 *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, oprac. Ludwik Grzebień przy współpracy zespołu jezuitów (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996), 542–543.

7 Piotr Paweł Gach, „Działalność duszpasterska jezuitów prowincji białoruskiej w latach 1773–1820 w świetle liczb”, w: *Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ* (Kraków: Wydawnictwo WAM – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, 2001), 161–178.

(1777–1845), poeta i tłumacz, autor *Trenów na rozbiór Polski* z 1795 roku (ukazały się drukiem dopiero w 1854 roku w Poznaniu pod tytułem *Poezye*)[8], Nikodem Muśnicki SJ[9] (1765–1805), poeta, dramatopisarz i historyk, autor *Zabawek teatralnych* (Połock 1803) oraz poeta i tłumacz m.in. tragedii Eurypidesa *Orestes* Jan Mihanowicz SJ[10] (1783–1814). Własna oficyna pozwalała jezuitom na wydawanie podręczników szkolnych oraz dzieł religijnych, w tym *Żywotów świętych* i *Kazań przygodnych* ks. Piotra Skargi SJ.

Przez krótki czas jezuici wydawali „Miesięcznik Połocki" – stojące na wysokim poziomie czasopismo naukowe, w którym publikowali swoje rozprawy oraz utwory literackie. Pierwsze trzy tomy czasopisma wyszły w 1818 roku. Po rocznej przerwie, spowodowanej brakiem obsady redakcyjnej, w 1820 roku opublikowano tom czwarty. Całość wydawnictwa, redagowanego przez kadrę naukową Akademii Połockiej, zamknęła się w 1076 stronach. Zgodnie z założeniami programowymi pismo podzielono na następujące działy: 1. Literatura i nauki wyzwolone. 2. Moralno-filozoficzny. 3. Fizyko-matematyczny. 4. Historyczny. 5. Krytyczny rozbiór dzieł. 6. Wiadomości literackie. Miesięcznik opublikował wiele cennych rozpraw z dziedziny literatury, historii, filozofii, teologii, prawa, tłumaczenia z literatury obcej oraz zasady praktyki gospodarczej. Na jego łamach ogłaszano poezje i listy jezuickich misjonarzy, zamieszczano ogłoszenia dotyczące szkół połockich[11].

---

8 *Wiersze Józefa Morelowskiego*, wyd. i wstęp oprac. Elżbieta Aleksandrowska (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983), 5; Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. V/2 (Kraków: drukiem i nakładem Drukarni Ludowej, 1906), 1204.

9 *Ibidem*, 1202.

10 *Ibidem*, 1204.

11 *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 368, 422; Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. V/2, 1207; Włodzimierz Kaczorowski, Roman Sękowski, „Drukarnia połocka w latach 1787–1820. Problemy badawcze i próba odtworzenia produkcji wydawniczej", w: *Jezuicka ars historica*, 219–244; Irena Kadulska, „Kulturowa misja Akademii Połockiej na Białej Rusi. Pierwsza podróż do źródeł", w: *Jezuicka ars historica*, 245–253; *eadem*, *Akademia Połocka – ośrodek kultury na Kresach (1812–1820)* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004); Halina Lichocka, „«Miesięcznik Połocki» (1818–1820). Kontekst historyczny i bibliografia zawartości", w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. Irena Stasiewicz-Jasiukowa (Kraków–Warszawa: Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum" – Wydawnictwo WAM, 2004), 631–662; Irena Kadulska, „Osiągnięcia drukarzy Akademii Połockiej", w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, 597–630; *eadem*, „Pracownicy książki w Akademii Połockiej (1812–1820)", *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Litteraria Polonica* 4(34) (2016), 257–265.

Dnia 7 marca 1801 roku na mocy brewe *Catholicae fidei* papież Pius VII formalnie uznał kanoniczne istnienie zakonu w Rosji, a 7 sierpnia 1814 roku bullą *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* przywrócił zakon na całym świecie[12]. Pod zarzutem prozelityzmu i zbyt szeroko uprawianej działalności szkolnej oraz duszpastersko-misyjnej, na mocy ukazu banicyjnego cara Aleksandra I z 13 marca 1820 roku, jezuici zostali wyrzuceni z Cesarstwa Rosyjskiego. Ukaz carski zabraniał im surowo wstępu na teren monarchii rosyjskiej. Z 357 jezuitów białoruskich, wśród których wielu posiadało duże doświadczenie w zakresie pracy wydawniczej i piśmienniczej, 158 osiedliło się w Galicji (zabór austriacki).

Działalność pisarska jezuitów w zaborze austriacki

Na mocy ustaleń z władzami austriackimi i zakonnymi powołano do życia Prowincję Galicyjską Towarzystwa Jezusowego (1820–1833)[13]. Po otwarciu kilku placówek w Austrii nazwę Prowincji zmieniono w 1833 roku na Galicyjsko-Austriacką, a w 1838 roku na Austriacko-Galicyjską. Ostatecznie w 1846 roku podzielono ją na dwie odrębne Prowincje: Austriacką i Galicyjską.

Podczas Wiosny Ludów w 1848 roku studenci jezuickiego konwiktu szlacheckiego przy kościele św. Mikołaja we Lwowie włączyli się w nurt rewolucyjny. Młodzież opowiedziała się za autonomią Galicji i sformowała własny oddział Gwardii Narodowej. Mimo dowodów patriotycznego zaangażowania, w które włączyli się także niektórzy zakonnicy[14], jezuici stali się celem ataków. Lwowska Rada Narodowa podjęła uchwałę wzywającą ich do opuszczenia miasta. Gdy zakonnicy odmówili posłuszeństwa, stronnictwo liberalne skierowało do Wiednia memoriał z żądaniem kasacji Towarzystwa Jezusowego. 7 maja 1848 roku cesarz Ferdynand I przychylił się do prośby i na wniosek całej rady ministrów wydał dekret znoszący zakon jezuitów w monarchii austriackiej. Po rozproszeniu

12 Józef Brząkalski, „W setną rocznicę wskrzeszenia Zakonu Towarzystwa Jezusowego", *Nasze Wiadomości* 4/20 (1913–1915), 324.

13 „Liczba osób Prowincyi Galicyjskiej (Numerus personarum Prov. Galicianae) 1821–1904", *Nasze Wiadomości* I/1 (1904): 77–78; „Setna rocznica naszej prowincji 1820–1920", *Nasze Wiadomości* 6/26 (1921): 1–3; „Pierwszy zmarły w prowincyi Galicyjskiej Jezuita, O. Marek Fournier", *Nasze Wiadomości* 1/3 (1904–1906): 246–248; „Prowincyałowie Galicyjscy i Kongregacye prowincyonalne", *Nasze Wiadomości* 1/3 (1904–1906): 239–242.

14 Brat zakonny Mikołaj Lisowski podał, że byli to ks. Karol Antoniewicz SJ i Franciszek Ksawery Kiejnowski (Kieynowski) SJ. „Br. Mikołaj Lisowski", *Nasze Wiadomości* 2/12 (1906–1909): 259.

zakonu część jezuitów podjęła pracę duszpasterską w parafiach. Pod koniec czerwca tegoż roku we Lwowie, „nasi – jak zanotował w pamiętniku br. Mikołaj Lisowski SJ[15] – poczęli się rozjeżdżać, niektórzy umieścili się w klasztorach i domach prywatnych, przebrani po świecku"[16]. Zniesienie jezuitów w Austrii trwało cztery lata. 23 czerwca 1852 roku cesarz Franciszek Józef I przywrócił dekretem zakon jezuitów, którzy niezwłocznie wznowili działalność, w tym także piśmienniczą.

Choć trudne warunki bytowe oraz restrykcyjne przepisy józefińskie ograniczały działalność piśmienniczą w Galicji, przybyli w 1820 roku jezuici nie zrezygnowali z pracy literackiej, publikując swoje dzieła w istniejących drukarniach. Świetny badacz dziejów Towarzystwa Jezusowego, ks. Bronisław Natoński SJ[17], zauważył: „Nie ulega wątpliwości, że decydujący wpływ na stworzenie odpowiedniej atmosfery dla pracy piśmienniczej i wydawniczej, na zorganizowanie pisarstwa, a nawet na jego późniejszy kierunek wywarli dwaj wybitni jezuici galicyjscy: Karol Antoniewicz[18] oraz Józef Brown"[19].

Karol Antoniewicz, czołowy poeta i kaznodzieja jezuicki tamtych lat, był postacią o niezwykłym życiorysie. Po studiach prawniczych we Lwowie i udziale w powstaniu listopadowym założył rodzinę. Tragiczna śmierć dzieci, a następnie żony skłoniła go do radykalnej zmiany życia: dwór w Skwarzawie zamienił na cele społeczne, a sam przywdział zakonny strój. Jako misjonarz zasłynął zwłaszcza w 1846 roku, kiedy

15 Mikołaj Lisowski SJ, ur. 1816, wst. 1839, zm. 1906. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 839.

16 „Br. Mikołaj Lisowski": 261.

17 Bronisław Natoński SJ (1914–1989), wybitny historyk zakonu opublikował ponad 200 źródłowych rozpraw naukowych na temat początków jezuitów polskich, szkolnictwa, teologii polemicznej oraz biogramów jezuitów. Długoletni współpracownik *Polskiego Słownika Biograficznego* i *Encyklopedii katolickiej*. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 453.

18 Karol Antoniewicz SJ (1807–1852), po rozproszeniu jezuitów galicyjskich w 1848 r. głosił kazania w Krakowie, na Śląsku, a w końcu w Poznańskiem. Zorganizował w Obrze placówkę jezuicką, której był przełożonym. Niosąc pomoc zarażonym na cholerę, sam padł ofiarą epidemii. „O. X. Karolu Antoniewiczu", *Nasze Wiadomości* 2/12 (1906–1909), 749; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 12; *Liber saecularis historiae Societatis Jesu* (Romae: Typis Polyglottis Vaticanis, 1914), 454; Załęski, *Jezuici w Polsce*, 1152–1155, 1202–1203; Ludwik Grzebień, „Wybitniejsi jezuici w Nowym Sączu", w: *Sprawozdanie z obchodu uroczystości 150 lat pobytu i działalności Ojców Jezuitów w Nowym Sączu (1832–1982)* (Nowy Sącz–Kraków: „Zaskale", 1982 [druk 1984]), 49–50; Bożena Leszczyńska OCV, „W Krzyżu miłości nauka…". Życie i twórczość ks. Karola Antoniewicza SJ (1807–1852) (Poznań: Dehon, 2017).

19 Bronisław Natoński, „Powstanie i rozwój Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy (1872–1972)", w: *Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy. Historia, opracowania, bibliografia*, 20.

to z wielkim zaangażowaniem łagodził skutki rozruchów chłopskich, krzewił trzeźwość i organizował pomoc dla najuboższych.

Ksiądz Antoniewicz pozostawił bogatą spuściznę literacką – opowiadania, listy i poezje – w której zawarł swoje osobiste przeżycia oraz doświadczenia życiowe. Br. Lisowski zapamiętał go z nowicjatu w Starej Wsi k. Brzozowa. Wspominał, że ks. Antoniewicz „miał wielką łatwość mówienia o różnych rzeczach, tak z uczonymi, jak z prostymi. […] Umiał grać na fortepianie, ale śpiewać – ani rusz. Ułożył kilka kolęd, któreśmy śpiewali przy szopce w czasie rekreacji – o czym już gdzie indziej pisano”[20]. Dorobek Antoniewicza obejmuje liczne pieśni, które na trwałe wpisały się w polską tradycję religijną. Do dziś śpiewane, zwłaszcza podczas nabożeństw majowych, są takie utwory jak: *Biedny, kto Ciebie*, *Chwalcie, łąki umajone*, *Nie opuszczaj nas*[21], *O Maryjo, przyjm w ofierze*, *Panie, w ofierze Tobie dzisiaj składam*. Jego twórczość stała się wzorcem piśmiennictwa religijnego dla ludu oraz źródłem inspiracji dla późniejszych autorów.

W 1902 roku Wydawnictwo Towarzystwa Jezusowego w Krakowie wydało nakładem Apostolstwa Serca Pana Jezusa broszurę ks. Antoniego Boca SJ[22] pt. *Ks. Karol Antoniewicz T.J. Krótkie wspomnienie życia i prac w półwiekową rocznicę jego zgonu* (nakł. 1000 egz.). Ogłaszając na łamach „Intencji” wydanie życiorysu ks. Antoniewicza w 50. rocznicę jego śmierci, polecano tę publikację „jak najgoręcej”, zaznaczając, że książeczka „pragnie przypomnieć wszystkim wielkiego apostoła ludu naszego i wielkiego kapłana”[23].

Duże zasługi w dziele udokumentowania i upamiętnienia jezuickiego piśmiennictwa położył ks. Józef Brown SJ[24], syn Anglika i Włoszki,

20 „Br. Mikołaj Lisowski”: 126.

21 Ks. Władysław Wojtoń SJ (1869–1948) przypuszczał, że ks. K. Antoniewicz SJ napisał i skomponował znaną pieśń *Nie opuszczaj nas* przed łaskawym obrazem Matki Bożej Pocieszenia w Nowym Sączu. Władysław Wojtoń, „Sto lat na straży Matki Boskiej Pocieszenia”, *Nasze Wiadomości* 9/54 (1928–1929), 173.

22 Antoni Boc SJ (1862–1914), misjonarz wśród emigrantów polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (1906–1913), dla których wygłosił 100 misji ludowych oraz 34 serie rekolekcji. Publikował zarówno sprawozdania z terenu amerykańskiego, jak też artykuły religijne w „Przeglądzie Powszechnym” i „Gazecie Kościelnej”. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 51–52.

23 „Intencja miesięczna czyli Posłaniec Apostolstwa Serca Jezusowego” XI (1902): 319; XII (1902): 384. *Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy*, 274.

24 Józef Brown (Braun) SJ (1801–1879), po wypędzeniu jezuitów z Rosji w 1820 przebywał chwilowo w Ferrarze, następnie przybył do Galicji. Profesor klas humanistycznych w Tarnopolu (1828–1830 i 1832–1833), historii Kościoła w Tyńcu (1830–1831) i filozofii w Tarnopolu (1833–1835), rektor kolegium i profesor historii powszechnej w Tarnopolu (1838–1843), prefekt studiów i profesor teologii w Nowym Sączu (1843–1844),

urodzony w Petersburgu, ale zadomowiony w Polsce. Zebrał on po wieloletnich poszukiwaniach w księgozbiorach prywatnych i publicznych oraz archiwach i bibliotekach zakonnych i publicznych (rozpoczętych w 1820 roku w Ferrarze) bibliografię jezuitów polskich i litewskich z lat 1564–1855. Tekst ks. Browna przygotowany w latach 1852–1855 we Lwowie w języku łacińskim przełożył na język polski oraz wydał w drukarni Ludwika Merzbacha w 1862 roku w Poznaniu ks. Władysław Kiejnowski SJ[25] pt. *Biblioteka pisarzów assystencyi polskiej Towarzystwa Jezusowego*. Ponadto Brown dostarczał Augustinowi De Backerowi SJ[26] (1809–1873) materiały dotyczące Polski do ogólnej bibliografii zakonu: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* (t. 1–7, 1853–1861). W rękopisie pozostawił natomiast historię jezuitów na Białorusi i w Galicji.

Brown był świadomy ograniczeń własnej pracy; nie wynikały one jednak z jego zaniedbań, lecz były następstwem obiektywnych trudności. Jezuita wspomniał o nich we wstępie do publikacji: „Im później to dzieło rozpoczęte i do skutku doprowadzone zostanie, tym mniej w Polsce źródeł będzie, gdy jej archiwa i biblioteki tylekroć od Szwedów i Moskali zrabowane i w obce kraje przewiezione zostały. Niniejsze dzieło byłoby daleko obszerniejsze i dokładniejsze, gdyby mi wolno było sztokholmskie

prefekt gimnazjum i profesor historii powszechnej w Tarnopolu (1844–1846), prefekt studiów (1846–1847), a następnie rektor kolegium i konwiktu szlacheckiego oraz profesor historii powszechnej we Lwowie (1847–1848). Po rozproszeniu jezuitów w Galicji mieszkał u sióstr Serca Jezusowego we Lwowie i pracował nad bibliografią jezuitów polskich (1848–1852). W 1853 r. wyjechał do Rzymu na Kongregację Generalną zakonu i uzupełniał zbiory bibliograficzne. Prowincjał Prowincji Galicyjskiej (1854–1866), superior we Lwowie (1866–1870), prokurator prowincji i prefekt biblioteki w Krakowie (1871–1879). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 69–70; Teofil Bzowski, *Ojcowie i Bracia Towarzystwa Jezusowego zmarli w polskich prowincjach od r. 1820* (Kraków–Warszawa: nakładem Zakonu Towarzystwa Jezusowego, 1932), 325–326; Załęski, *Jezuici w Polsce*, 1195–1196.

25 Władysław Kiejnowski (Kieynowski) SJ (1801–1858), profesor w gimnazjum w Tarnopolu (1829–1833), retoryki w Starej Wsi (1833–1834) oraz patrystyki w Nowym Sączu (1834–1835), duszpasterz we Lwowie (1836–1838), profesor teologii porównawczej w Nowym Sączu (1838–1839), duszpasterz w Nowym Sączu (1839–1840) i Milatynie (1840–1843). W latach 1840–1841 towarzyszył jako kapelan w podróży Józefowi Augustowi Ilińskiemu do Włoch. Po powrocie do Galicji superior i administrator parafii w Łańcucie (1843–1848). Odnowił kościół i ozdobił nowymi ołtarzami. Po rozproszeniu jezuitów w Galicji kapelan dworski w Jaśniszczach k. Brodów (1848–1851). Od 1851 przebywał we Lwowie i poświęcał się pracy pisarskiej. W 1848 napisał *Życie i męczeństwo bł. Jędrzeja Boboli* (Lwów 1854) oraz *Krótki opis życia bł. Jana Britto* (Lwów 1854). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 277; Bzowski, *Ojcowie i Bracia Towarzystwa Jezusowego*, 72.

26 Omer Van de Vyver, „Backer Augustin de", w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Charles E. O'Neill, Joaquín María Domínguez, vol. 1: *AA-Costa Rica* (Roma–Madrid: Institutum Historicum – Universidad Pontificia Comillas, 2001), 319–320.

i petersburgskie zbiory ksiąg w Polsce zabranych przejrzeć"[27]. Patrząc z historycznego dystansu, należy stwierdzić, że *Biblioteka pisarzów assystencyi polskiej Towarzystwa Jezusowego* ks. Browna „ukazująca bogaty dorobek dawnych jezuitów polskich była zachętą do podjęcia wysiłku pisarskiego w tych czasach, gdy książka i czasopismo stały się potężnym środkiem oddziaływania na społeczeństwo"[28]. Straciła ona na wartości po ukazaniu się narodowej *Bibliografii polskiej* Estreicherów.

Z powodu ograniczonych zasobów kadrowych początkowo ograniczano się do wznawiania wartościowych dzieł religijnych dawnych jezuitów, głównie autorów polskich. Inicjatorem tego przedsięwzięcia był ks. Henryk Jackowski SJ[29]. Jego działalność wspierał o. prowincjał Kasper Szczepkowski SJ[30]. Dzięki staraniom przede wszystkim ks. Jackowskiego w latach 1870–1872 ukazały się w drukarni Stanisława Romana (1842–1913) w Pelplinie książki, które weszły do dwóch serii pod wspólnym tytułem: „Czytania katolickie z różnych pisarzów Towarzystwa Jezusowego wydane przez OO. Misjonarzy tegoż Towarzystwa". Wśród nich znalazły się dzieła m.in.: ks. Jana Morawskiego SJ (1633–1700) *Namowa Ducha Świętego* (1870), ks. Kaspra Drużbickiego SJ (1590–1662) *Nauka o przygotowaniu się do świątobliwej śmierci. Z życiorysem autora* (1871), kard. Roberta Bellarmina SJ (1542–1621) *O siedmiu słowach Pana Jezusa na krzyżu* (1871)[31], a także znany i wielokrotnie wznawiany modlitewnik zabitego przez Szwedów ks. Marcina Laterny SJ (1552–1598) *Harfa duchowna* (1871)[32]. Chociaż książki wydane w drukarni S. Romana

---

27 Józef Brown, *Biblioteka pisarzów assystencyi polskiej Towarzystwa Jezusowego*, przekł. W. Kiejnowski (Poznań: w komisie i czcionkami Ludwika Merzbacha, 1862), 4.

28 Natoński, *Powstanie i rozwój Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy*, 21.

29 Henryk Jackowski SJ (1834–1905), prowincjał Prowincji Galicyjskiej (1881–1887). W 1894 r. został wysunięty przez władze Galicji jako kandydat na biskupstwo krakowskie, ale godności nie przyjął. Inicjator wydawnictw jezuickich: „Misji Katolickich" (1882), „Roczników Rozkrzewiania Wiary" (1883) i „Przeglądu Powszechnego" (1884) oraz budowy Zakładu Naukowo Wychowawczego w Bąkowicach pod Chyrowem. Autor i wydawca wielu książek i artykułów ascetycznych i społecznych. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 234; Załęski, 1160–1161, 1184.

30 Kasper Szczepkowski (1823–1899), prowincjał Prowincji Galicyjskiej (1866–1871, 1893–1897). Brał udział w XXIII i XXIV Kongregacji Generalnej w 1883 r. w Rzymie i w 1892 r. w Loyoli. Wybitny organizator. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 659.

31 „Intencja miesięczna, czyli Posłaniec Apostolstwa Serca Jezusowego" III (1887): 96.

32 Modlitewnik ks. Marcina Laterny SJ był jeszcze do nabycia w 1884 i 1885 r. u przewodnika krajowego Apostolstwa Modlitwy w Krakowie oraz był ogłaszany w „Intencjach miesięcznych": „Obszerna książka do nabożeństwa, obejmująca blisko tysiąc stronic druku, a zawierająca oprócz bardzo wielu modlitw, także nauki potrzebne do życia chrześcijańskiego. Cena egzempl[arza] oprawnego w skórkę ze złoconymi brzegami

w Pelplinie „była to robota dość pospieszna; jak sam [ks. Henryk Jackowski] mawiał: «na kolanie»"[33], to jednak – jak trafnie zwrócił uwagę ks. Bronisław Natoński – „była to pierwsza biblioteka życia wewnętrznego, wzór późniejszych serii tego rodzaju"[34].

Dotychczas ograniczona działalność wydawnicza nabrała tempa po 1867 roku, kiedy to jezuici – po raz pierwszy od kasaty w 1773 roku – ponownie osiedlili się w Krakowie. Głównym orędownikiem tej idei był generał zakonu, Piotr Beckx SJ[35]. Rozumiał on, że mimo uprzedzeń wobec jezuitów – sięgających XVI wieku, a podtrzymywanych później przez Hugona Kołłątaja – zakon musi zaistnieć w Krakowie jako kluczowym ośrodku kulturalnym.

18 października 1867 roku jezuici otworzyli studium teologiczne przy kościele Bożego Ciała w Krakowie. Gościny udzielił im opat Kanoników Regularnych Lateraneńskich, ks. Stanisław Dominik Słotwiński (1828–1905) – szczery przyjaciel i dobrodziej zakonu. Kolejnym krokiem był zakup ogrodu wraz z tzw. pałacykiem angielskim i kompleksem niższych zabudowań na przedmieściu Wesoła przy ulicy Kopernika (21 czerwca 1868 roku). Po przystosowaniu pałacyku do potrzeb domu zakonnego, 10 października zainaugurowano działalność kolegium (*Seminarium Cracoviense Societatis Jesu*), do którego przenieśli się profesorowie i klerycy mieszkający dotąd u kanoników. Kolegium stało się również siedzibą kurii prowincjalskiej.

Z myślą o pracy duszpasterskiej, przy aktywnym udziale braci zakonnych, parterowy budynek wzdłuż ulicy Kopernika zaadaptowano na

2 złr. (4 M.), w bogatszej oprawie po 2 złr. 50 centów, 3 i 4 złr. (5, 6, 8 Marek". „Intencja miesięczna czyli Posłaniec Apostolstwa Serca Jezusowego" IV (1884): 128; V (1884): 160; IX (1884): 256; I (1885): 32; VII (1885): 224; VIII (1885): 256; X (1885): 320; *Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy. Historia, opracowania, bibliografia*, 463; Stanisław Cieślak, *Marcin Laterna SJ (1552–1598) działacz kontrreformacyjny* (Kraków: Wydawnictwo WAM – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum", 2003), 206, 331.

33 Gustaw Fihauser, „Z zapisków i wspomnień o ś. p. O. Henryku Jackowskim", *Nasze Wiadomości* 1/7 (1904–1906): 648.

34 Natoński, *Powstanie i rozwój Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy*, 21. Przez jakiś czas kandydatem do pomocy ks. Jackowskiemu w przygotowaniu do druku dzieł dawnych jezuitów wydawanych w Pelplinie był ks. Stanisław Stojałowski. *Ibidem*, 28.

35 Piotr Jan Beckx SJ (1795–1887), prowincjał Prowincji Austriackiej (1852–1853). Generał zakonu w latach 1853–1884. W okresie jego rządów zakon został usunięty z wielu krajów (*Kulturkampf*), ale podwoiła się liczba jezuitów i powstało kilka nowych prowincji. Jezuici krakowscy rozszerzyli swoją działalność na teren Śląska i Wielkopolski otwierając kilka rezydencji (Nysa 1861, Świdnica 1867, Śrem 1869, Ruda Śl. 1870), które zamknięto w okresie Kulturkampfu 1872 r. Z jego inspiracji powstały w wielu prowincjach pisma periodyczne, m.in. „Przegląd Powszechny" i „Misje Katolickie". Autor książek ascetycznych, m.in. *Miesiąc maj* (Lwów 1839, wyd. 8 Kraków 1922). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 33.

kaplicę pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa. W jej ołtarzu głównym umieszczono obraz Serca Jezusowego, sprowadzony do Galicji z Połocka jeszcze w 1820 roku. Uroczystego poświęcenia gotowej świątyni dokonał 28 sierpnia 1870 roku prowincjał o. Kasper Szczepkowski[36].

„Tygodnik Soborowy"

W czasie trwania Soboru Watykańskiego I wychodziło w Krakowie pismo „Tygodnik Soborowy". Na czele redakcji pisma stanął ks. Zygmunt Golian (1824–1885), a artykuły do niego pisali jezuici: ks. Iwo Czeżowski SJ[37] z kolegium krakowskiego oraz dwaj klerycy, słuchacze teologii: Marian Morawski SJ[38] (1845–1901) i Stanisław Stojałowski SJ[39]

36 Jarosław Rejowicz, „Pierwotna kaplica Serca Jezusowego w Krakowie na Wesołej", *Nasze Wiadomości* 4/18 (1913–1915): 25–28; Jerzy Lech Kontkowski, *Jezuicki kościół Serca Jezusa w Krakowie* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1994), 18–19.

37 Iwo Czeżowski SJ (1814–1889), profesor gramatyki w gimnazjum w Nowym Sączu (1841–1845), filozofii w Nowym Sączu (1845–1847) i retoryki w Starej Wsi (1847–1848). W 1846 r. brał udział w misjach prowadzonych na Podhalu po rzezi galicyjskiej. W czasie rozproszenia jezuitów pracował w Nagoszynie, Czerwonogrodzie i Piekarach Śl. Po wznowieniu działalności jezuitów profesor teologii moralnej w Krakowie (1867–1870) oraz retoryki w Starej Wsi (1870–1873 i 1881–1883). Kaznodzieja i duszpasterz we Lwowie i Nowym Sączu. Autor wielu broszur religijnych oraz pieśni kościelnych, m.in. *Idźmy, tulmy się jak dziatki*. Rozpowszechniał w Galicji nabożeństwa majowe. Głosił misje i rekolekcje. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 113; Załęski, *Jezuici w Polsce* 1155–1156, 1204–1205; Grzebień, *Wybitniejsi jezuici w Nowym Sączu*, 47.

38 Marian Ignacy Morawski SJ (1845–1901), pionier i najwybitniejszy przedstawiciel neoscholastyki w Polsce, opublikował *Filozofia i jej zadanie* (Lwów 1877) oraz wiele artykułów. Od 1879 r. dyrektor konwiktu w Tarnopolu, a od 1880 r. rektor zakładu. Na nowy zakład naukowo-wychowawczy w Bąkowicach pod Chyrowem przeznaczył ze swej ojcowizny 105 000 zł reńskich. Pierwszy redaktor „Przeglądu Powszechnego". Od 1887 r. profesor dogmatyki szczegółowej na Uniwersytecie Jagiellońskim, od 1891 r. profesor zwyczajny, a w roku akad. 1894/1895 dziekan Wydziału Teologicznego UJ. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, 438; Załęski, *Jezuici w Polsce*, 1165–1166, 1178–1179.

39 Stanisław Stojałowski SJ (1845–1911), odsunięty od kierownictwa Apostolstwa Modlitwy, uczył w konwikcie tarnopolskim (1873–1874). Po opuszczeniu zakonu odkupił w 1875 r. pisma ludowe „Wieniec" i „Pszczółka" i nadał im charakter bardziej społeczno-polityczny. Jako ksiądz pracował w Gródku Jagiellońskim i Lwowie, a następnie jako proboszcz w Kulikowie k. Lwowa. Powołał do życia stowarzyszenia społeczne, koła oświaty, kółka rolnicze i biblioteki. W 1888 r. zawieszony w czynnościach kapłańskich, w 1890 r. usunięty z probostwa, osiadł w Cieszynie i kontynuował działalność publicystyczną i społeczną. W 1896 r. założył Stronnictwo Chrześcijańsko Ludowe. W l. 1898–1911 posiadał mandat poselski w sejmie krajowym. Czołowy działacz chłopski w Galicji, wyniósł z pobytu w zakonie zaangażowanie społeczne i wiele metod działania. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 647.

(1845–1911)[40]. Pismo broniło dogmatu nieomylności papieża. Od 8 stycznia do 15 lipca 1870 roku, tj. do chwili ogłoszenia dogmatu o nieomylności papieża w konstytucji dogmatycznej *Pastor aeternus*, ukazało się 26 numerów pisma[41]. Jego wydawcy korzystali z wiadomości zamieszczonych na łamach czasopisma „Bulletin du Concil". „Bulletin" redagował ks. Henri Ramière SJ[42] (1821–1884), który uczestniczył w soborze w charakterze teologa przybocznego jednego z biskupów francuskich.

W pierwszym numerze „Tygodnika", który był drukowany w drukarni Władysława Jaworskiego w Krakowie, redakcja wyjaśniła, że pismo będzie ukazywało się co tydzień i będzie zawierało „nie tylko 1. Sprawozdania z posiedzeń Soborowych, ale 2. Naukowe wykłady i opracowania przedmiotów omawianych i rozbieranych w Soborze, w formie, ile możliwości, wszystkim wiernym przystępnej; 3. Na koniec kronikę ważniejszych wypadków z pola religijnego, lub innych w styczności z Soborem będących. Nie myślimy jednakże wiązać sobie niewolniczo rąk obowiązkiem dosłownego przekładu. Chcąc wiernie służyć miłej Ojczyźnie naszej, będziemy uwzględniać domowe stosunki, okoliczności i potrzeby nasze, i do nich o ile możności się odnosić"[43]. Publikacja czasopisma ustała w 1870 roku. Zbiegło się to w czasie z kluczowymi wydarzeniami w Europie: proklamacją dogmatu o nieomylności papieskiej oraz wybuchem konfliktu francusko-pruskiego. „Tygodnik Soborowy", dostępny w prenumeracie w Księgarni Katolickiej w Krakowie, stwarzał szansę na powołanie ambitnego czasopisma katolickiego, jednak na przeszkodzie stanął brak odpowiedniej kadry autorskiej. Niemniej dla młodych jezuitów – Mariana Morawskiego i Stanisława Stojałowskiego – praca w redakcji okazała się dobrą szkołą pisarstwa.

40 Stanisław Kobyłecki, *Ks. Maryan Morawski T.J. Wspomnienie pośmiertne* (Kraków: nakładem W.L. Anczyca, 1901), 21; Józef Tuszowski, *O. Marian Morawski T.J. (1845–1901)* (Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1932), 137–139; Ludwik Grzebień, „Stulecie Wydawnictwa Jezuickiego w Krakowie", *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 25 (1972): 229.

41 *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 705–706.

42 Henri de Gensac, Paul Duclos, „Ramière Henri", w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Charles E. O'Neill, Joaquín María Domínguez, vol. 4: *Piatti–Zwaans* (Roma–Madrid: Institutum Historicum – Universidad Pontificia Comillas, 2001), 3286.

43 „Tygodnik Soborowy" 1 (8 I 1870): 2.

Powstanie Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy

Początki Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy w Krakowie nierozerwalnie wiążą się z ożywieniem piśmienniczym, jakie w połowie XIX wieku ogarnęło wszystkie prowincje Towarzystwa Jezusowego. W tym czasie to właśnie słowo drukowane – a zwłaszcza periodyki – stało się kluczowym narzędziem wymiany myśli. W 1850 roku włoscy jezuici zainaugurowali w Neapolu wydawanie periodyku „La Civiltà Cattolica", który od pierwszych numerów wyróżniał się wysokim poziomem merytorycznym. Jeszcze w tym samym roku redakcję, złożoną z wybitnych specjalistów różnych dziedzin, przeniesiono do Rzymu[44].

Pismo „La Civiltà Cattolica" było ściśle związane ze Stolicą Apostolską i cieszyło się poparciem papieża Piusa IX. Jego myślą przewodnią była obrona „kultury katolickiej" (*la civiltà cattolica*). Na łamach periodyku jezuici nie tylko krytykowali idee liberalizmu oraz zwalczali procesy laicyzacji i rozdziału Kościoła od państwa, ale także żarliwie bronili władzy doczesnej papieża. To właśnie tutaj sformułowano fundamenty katolickiej nauki społecznej, które stały się bazą dla ogłoszonej 15 maja 1891 roku słynnej encykliki Leona XIII *Rerum novarum*. Co istotne, autorem pierwszego szkicu tego przełomowego dla świata pracy dokumentu był ks. Matteo Liberatore SJ[45] (1810–1892), jeden z założycieli i redaktorów pisma.

Wzorując się na „La Civiltà Cattolica", francuscy jezuici powołali do życia w 1856 roku w Paryżu czasopismo „Études religieuses, philosophiques, historiques et littéraires"[46]. Redakcja postawiła sobie za cel szerzenie i obronę prawd wiary w środowiskach naukowych. Zespoły redakcyjne poszczególnych prowincji zakonu ściśle ze sobą współpracowały, wymieniając poglądy i spotykając się na wspólnych zjazdach. Nad spójnością i ortodoksyjnością publikowanych treści czuwały specjalne przepisy generałów zakonu. Opierały się one na wielowiekowej tradycji

44 Jan Sieg, „Civiltà Cattolica", w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3 (Lublin: Drukarnia „Pallottinum", 1979), kol. 500-501.

45 Giuseppe Mellinato, „Liberatore Matteo", w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Charles E. O'Neill, Joaquín María Domínguez, vol. 3: *Infante de Santiago–Piątkiewicz* (Roma–Madrid: Institutum Historicum – Universidad Pontificia Comillas, 2001), 2353–2354; Giacomo Martina, *La Chiesa nell'età dell'assolutismo, del liberalismo e del totalitarismo*, t. 3: *La Chiesa nell'età del liberalismo* (Brescia: Morcelliana, 1986), 118–119.

46 Jan Sieg, „Études", w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4 (Lublin: Drukarnia „Pallottinum", 1983), k. 1225; Stanisław Szczyrbowski, „Kilka danych o francuski «Études»", *Wiadomości z Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego* 7/17 (grudzień 1949): 10-11.

piśmienniczej Towarzystwa Jezusowego i miały gwarantować właściwy kierunek rozwoju jezuickiego pisarstwa.

W takiej atmosferze, w 1872 roku w Krakowie, pełen inicjatywy i energii ks. Stanisław Stojałowski – niedawny współpracownik „Tygodnika Soborowego" – zaczął wydawać „Intencje Apostolstwa Serca Jezusowego"[47] oraz modlitewniki i dzieła ascetyczne. Tym samym położył podwaliny pod Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy (WAM). Choć jego początki były skromne, oficyna ta w krótkim czasie stała się najprężniejszym katolickim ośrodkiem wydawniczym w zaborze austriackim. Do dziś pozostaje ona najstarszym nieprzerwanie działającym wydawnictwem katolickim na ziemiach polskich[48].

Misją ks. Stojałowskiego było dostarczenie szerokim rzeszom czytelników tanich książek i czasopism. Założenie to, konsekwentnie realizowane przez Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy w kolejnych latach, stało się fundamentem jego popularności. Wzorując się na jezuitach zachodnich, którzy już w połowie XIX wieku tworzyli wyspecjalizowane zespoły redakcyjne, przy krakowskiej oficynie powołano stałą wspólnotę pisarzy. Wydawała ona książki, broszury oraz redagowała fachowe periodyki odpowiadające różnym obszarom aktywności zakonu. Sukcesy wydawnicze zakonu potwierdziło wyróżnienie na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie (1894). W myśl uchwały komitetu sędziów Towarzystwo Jezusowe w Krakowie otrzymało wówczas list pochwalny „za tanie wydawnictwa dzieł religijno-moralnych"[49].

Założycielem krakowskiego Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy był prowincjał o. Franciszek Kautny SJ[50]. Wydawnictwo rozwinęło szeroką działalność za czasów redaktora ks. Michała Mycielskiego SJ (1873–1884; 1894–1895), który położył silny nacisk na popularyzację literatury

47 Warto nadmienić, że „Intencje miesięczne Apostolstwa Modlitwy" zmieniały nazwę. Numery pisma z 1905 r. noszą tytuł: „Posłaniec Serca Jezusowego czyli Intencja miesięczna Apostolstwa Modlitwy" lub „Intencja miesięczna czyli Posłaniec Apostolstwa Serca Jezusowego".

48 Na przestrzeni przeszło stu lat Wydawnictwo jezuitów w Krakowie zmieniało kilka razy nazwę: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy (1872–1918), Wydawnictwo Księży Jezuitów (1918–1935), Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy (1935–1994), Wydawnictwo WAM (od 1994).

49 Natoński, *Powstanie i rozwój Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy (1872–1972)*, 18–19, 25; Karol Górski, *Zarys dziejów duchowości w Polsce* (Kraków: Wydawnictwo Znak, 1986), 358.

50 Franciszek Kautny SJ (1810–1885), prowincjał Prowincji Galicyjskiej (1871–1877). Autor *Propedeutyki filozoficznej* (Kraków 1871) oraz podręcznika retoryki *Summa institutionum ad eloquentiam in libros tres disposita* (Alosti 1876). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 274.

religijnej[51]. W 1880 roku ks. Aleksander Buchta SJ[52] rozpoczął druk pierwszej z kilku szeroko znanych serii wydawniczych: „Pobożne Książki dla Wiernych Każdego Stanu", która w 1900 roku przerodziła się w znany miesięcznik „Głosy Katolickie"[53]. Z czasem przy krakowskim Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy powstał szereg czasopism tematycznych: „Misje Katolickie" (1882)[54], „Roczniki Rozkrzewiania Wiary" (1883)[55], „Przegląd Powszechny" (1884)[56], „Sodalis Marianus" (1902)[57] oraz inne[58].

Zakończenie

Zorganizowana w 1872 roku działalność pisarska jezuitów rozkwitła w okresie międzywojennym. Jej niezmiennym centrum pozostawało Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy z siedzibą przy ul. Kopernika 26 w Krakowie[59]. Kres tej pomyślnej koniunktury położył wybuch II wojny światowej. Działania niemieckiego okupanta wymierzone w polską inteligencję świecką i duchowną okazały się dla jezuickiej oficyny katastrofalne w skutkach. 10 listopada 1939 roku Niemcy aresztowali 25 zakonników

51 W nekrologu ks. Mycielskiego zamieszczonym w „Posłańcu" podano, że „od roku 1873 do 1895 stał z małymi przerwami na czele Apostolstwa, i wtenczas nawet, kiedy obowiązki zakonne inne mu naznaczyły stanowisko, żywo się sprawami Apostolstwa [Modlitwy] zajmował. Hasłem jego w tej pracy były słowa papieża Piusa IX: «Kościół św. i społeczeństwa chrześcijańskie nie mają innej nadziei, jak w Sercu Pana Jezusa; Ono to ze wszystkiego złego wyswobodzi». […] W naukach, kazaniach i egzortach, miewanych na misjach, odpustach i po domach zakonnych, Serce Jezusa było ulubionym przedmiotem jego przemówień, tak, iż bez żadnej przesady powiedzieć można, że on cześć Serca Jezusowego na ziemiach polskich i w sercach polskich zasiał a przynajmniej do rozkwitu przywiódł". „Ś. p. O. Michał Mycielski T.J.", *Posłaniec Serca Jezusowego* IV (1907): 97, 98; Władysław Wojtoń, „Ś. p. O. Michał Mycielski T.J. zmarły w Chyrowie 21 listopada 1906", *Nasze Wiadomości* 2/12 (1906–1909): 707–708; Załęski, *Jezuici w Polsce*, 1159.

52 Aleksander Buchta SJ (1837–1885), studiował filozofię na Węgrzech, teologię we Francji. Redaktor „Posłańca Serca Jezusowego" (1872–1873). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 74.

53 Załęski, *Jezuici w Polsce*, 1209.

54 Marcin Czermiński, „O wydawnictwie «Misyj Katolickich»", *Nasze Wiadomości* 6/27 (1922), 58–62.

55 *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996*, 571.

56 *Ibidem*, 547.

57 *Ibidem*, 631.

58 *Ibidem*, 107.

59 „Nasza drukarnia krakowska", *Nasze Wiadomości* 6/28 (1921–1923): 140; Stanisław Bednarski, „Nasza drukarnia krakowska i Wydawnictwo", *Nasze Wiadomości* 7/32 (1923–1925), 27–29.

z krakowskiego kolegium, skonfiskowali drukarnię i rozpoczęli niszczenie nakładów książek. Najbardziej bolesne i niepowetowane okazały się jednak straty ludzkie – z rąk okupanta zginęło wielu wybitnych jezuitów bezpośrednio związanych z Wydawnictwem Apostolstwa Modlitwy. Po zakończeniu II wojny światowej jezuickie pisarstwo musiało się zmierzyć z represyjną akcją i ograniczeniami narzuconymi przez reżym komunistyczny w Polsce.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie (ATJKr.)

Rkps 841, *Dokumenta i korespondencja dotycząca Kolegium, budowy Kościoła Apostolstwa Modlitwy, Wydawnictwa i prac misyjnych z lat 1868–1922.*

Książki i monografie

Bzowski Teofil, *Ojcowie i Bracia Towarzystwa Jezusowego zmarli w polskich prowincjach od r. 1820* (Kraków–Warszawa: nakładem Zakonu Towarzystwa Jezusowego, 1932).

Cieślak Stanisław, *Marcin Laterna SJ (1552–1598) działacz kontrreformacyjny* (Kraków: Wydawnictwo WAM – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum", 2003).

Górski Karol, *Zarys dziejów duchowości w Polsce* (Kraków: Wydawnictwo Znak, 1986).

Kadulska Irena, *Akademia Połocka – ośrodek kultury na Kresach (1812–1820)* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004).

Kobyłecki Stanisław, *Ks. Maryan Morawski T.J. Wspomnienie pośmiertne* (Kraków: nakładem W.L. Anczyca, 1901).

Kontkowski Jerzy Lech, *Jezuicki kościół Serca Jezusa w Krakowie* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1994).

Leszczyńska Bożena OCV, *„W Krzyżu miłości nauka…". Życie i twórczość ks. Karola Antoniewicza SJ (1807–1852)* (Poznań: Dehon, 2017).

Liber saecularis historiae Societatis Jesu (Romae: Typis Polyglottis Vaticanis, 1914).

Martina Giacomo, *La Chiesa nell'età dell'assolutismo, del liberalismo e del totalitarismo*, t. 3: *La Chiesa nell'età del liberalismo* (Brescia: Morcelliana, 1986).

Tuszowski Józef, *O. Marian Morawski T.J. (1845–1901)* (Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów, 1932).

Wiersze Józefa Morelowskiego, wyd. i wstęp oprac. Elżbieta Aleksandrowska (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983).

Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy. Historia, opracowania, bibliografia, praca zb. pod red. Zofii Wilkosz i Ludwika Grzebienia SJ (Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1972).
Załęski Stanisław, *Jezuici w Polsce*, t. V/2 (Kraków: drukiem i nakładem Drukarni Ludowej, 1906).
Załęski Stanisław, *Jezuici w Polsce. W skróceniu* (Kraków: W. L. Anczyc i Sp., 1908).

Czasopisma

Bednarski Stanisław, „Nasza drukarnia krakowska i Wydawnictwo", *Nasze Wiadomości* 7/32 (1923–1925): 27–29.
„Br. Mikołaj Lisowski", *Nasze Wiadomości* 2/2 (1906–1909): 258–263.
Brząkalski Józef, „W setną rocznicę wskrzeszenia Zakonu Towarzystwa Jezusowego", *Nasze Wiadomości* 4/20 (1913–1915): 321–324.
B[zowski] Teofil, „Ś. p. br. Józef Białobrzeski T.J.", *Nasze Wiadomości* 6/30 (1921–1923): 229–232.
Czerminski Marcin, „O wydawnictwie «Misyj Katolickich»", *Nasze Wiadomości* 6/27 (1922): 58–62.
Fihauser Gustaw, „Z zapisków i wspomnień o ś. p. O. Henryku Jackowskim", *Nasze Wiadomości* 1/7 (1904–1906): 632–649.
Grzebień Ludwik, „Stulecie Wydawnictwa Jezuickiego w Krakowie", *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 25 (1972): 229–237.
„Jakie pisma obniżają moralność lub ją gubią?", *Posłaniec Serca Jezusowego* II (1912): 49–52.
„Jakie pisma podkopują wiarę?", *Posłaniec Serca Jezusowego* I (1912): 23.
Kadulska Irena, „Pracownicy książki w Akademii Połockiej (1812–1820)", *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Litteraria Polonica* 4(34) (2016): 257–265.
„Liczba osób Prowincyi Galicyjskiej (Numerus personarum Prov. Galicianae) 1821–1904", *Nasze Wiadomości* 1/1 (1904): 77–78.
„Nasza drukarnia krakowska", *Nasze Wiadomości* 6/28 (1921–1923): 140.
„O. X. Karolu Antoniewiczu", *Nasze Wiadomości* 2/12 (1906–1909): 749.
„Pierwszy zmarły w prowincyi Galicyjskiej Jezuita, O. Marek Fournier", *Nasze Wiadomości* 1/3 (1904–1906): 246–248.
„Pisarze i artyści katoliccy", *Posłaniec Serca Jezusowego* XII (1910): 354–356.
„Prowincyałowie Galicyjscy i Kongregacye prowincyonalne", *Nasze Wiadomości* 1/3 (1904–1906): 239–242.
Rejowicz Jarosław, „Pierwotna kaplica Serca Jezusowego w Krakowie na Wesołej", *Nasze Wiadomości* 4/18 (1913–1915): 25–44.
„Rozpowszechnianie dobrej lektury, t.j. dobrego czytania", *Posłaniec Serca Jezusowego* X (1912): 293–297.
„Rozpowszechnienie pism katolickich", *Posłaniec Serca Jezusowego* X (1914): 289–291.
„Setna rocznica naszej prowincji 1820–1920", *Nasze Wiadomości* 6/26 (1921): 1–3.

Szczyrbowski Stanisław, „Kilka danych o francuski «Études»", *Wiadomości z Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego* 7/17 (grudzień 1949): 10–11.
Tygodnik Soborowy 1 (8 I 1870): 2.
„Walka przeciw złej prasie", *Posłaniec Serca Jezusowego* XII (1911): 355–362.
Wojtoń Władysław, „Sto lat na straży Matki Boskiej Pocieszenia", *Nasze Wiadomości* 9/54 (1928–1929): 169–176.
Wojtoń Władysław, „Ś. p. O. Michał Mycielski T.J. zmarły w Chyrowie 21 listopada 1906", *Nasze Wiadomości* 2/12 (1906–1909): 693–720.

Rozdziały w monografiach

Gach Piotr Paweł, „Działalność duszpasterska jezuitów prowincji białoruskiej w latach 1773-1820 w świetle liczb", w: *Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ* (Kraków: Wydawnictwo WAM – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum", 2001), 161–178.
Grzebień Ludwik, „Wybitniejsi jezuici w Nowym Sączu", w: *Sprawozdanie z obchodu uroczystości 150 lat pobytu i działalności Ojców Jezuitów w Nowym Sączu (1832–1982)* (Nowy Sącz–Kraków: „Zaskale", 1982 [druk 1984]), 37–58.
Kaczorowski Włodzimierz, Sękowski Roman, „Drukarnia połocka w latach 1787–1820. Problemy badawcze i próba odtworzenia produkcji wydawniczej", w: *Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ* (Kraków: Wydawnictwo WAM – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum", 2001), 219–244.
Kadulska Irena, „Kulturowa misja Akademii Połockiej na Białej Rusi. Pierwsza podróż do źródeł", w: *Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi SJ* (Kraków: Wydawnictwo WAM – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum", 2001), 245–253.
Kadulska Irena, „Osiągnięcia drukarzy Akademii Połockiej", w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. Irena Stasiewicz-Jasiukowa (Kraków–Warszawa: Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum" – Wydawnictwo WAM, 2004), 597–630.
Lichocka Halina, „«Miesięcznik Połocki» (1818–1820). Kontekst historyczny i bibliografia zawartości", w: *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. Irena Stasiewicz-Jasiukowa (Kraków–Warszawa: Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk – Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum" – Wydawnictwo WAM, 2004), 631–662.

Encyklopedie

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1996, oprac. L. Grzebień przy współpracy zespołu jezuitów (Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996).

Gensac Henri de, Duclos Paul, „Ramière Henri", w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Charles E. O'Neill, Joaquín María Domínguez, t. 4: *Piatti–Zwaans* (Roma–Madrid: Institutum Historicum – Universidad Pontificia Comillas, 2001), 3286.

Mellinato Giuseppe, „Liberatore Matteo", w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Charles E. O'Neill, Joaquín María Domínguez, t. 3: *Infante de Santiago–Piątkiewicz* (Roma–Madrid: Institutum Historicum – Universidad Pontificia Comillas, 2001), 2353–2354.

Sieg Jan, „Civiltà Cattolica", w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3 (Lublin: Drukarnia „Pallottinum", 1979), kol. 500–501.

Sieg Jan, „Études", w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4 (Lublin: Drukarnia „Pallotinum", 1983), k. 1225.

Van de Vyver Omer, „Backer Augustin de", w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, red. Charles E. O'Neill, Joaquín María Domínguez, vol. 1: *AA-Costa Rica* (Roma–Madrid: Institutum Historicum – Universidad Pontificia Comillas, 2001), 319–320.